

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Zasada nullum crimen sine lege w prawie międzynarodowym

Author: Dominika Iwan

Citation style: Iwan Dominika. (2018). Zasada nullum crimen sine lege w prawie międzynarodowym. W: I. Topa, M. Półtorak (red.), "Powszechny system ochrony praw człowieka : podsumowanie dekad" (S. 126-139). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

DOMINIKA IWAN*

Zasada *nullum crimen sine lege* w prawie międzynarodowym

Wprowadzenie

O tym, że nikt nie może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej za czyn, który nie był zakazany w chwili jego popełnienia, wiadomo od dawna. Już Wielka Karta Swobód z 1215 roku w art. 39 stanowiła, że żaden obywatel nie może być pozbawiony wolności bez zgodnego z prawem orzeczenia¹. Dopiero jednak epoka oświecenia przyniosła zasadnicze zmiany w kulturze prawnej, w tym w pojmowaniu zasady legalności. Dzięki teorii umowy społecznej udało się wprowadzić rozgraniczenie pomiędzy poszczególnymi władzami, zawężając jednocześnie zakres swobody sędziowskiej. Zaproponowano wprowadzenie precyzyjnych, ustawowych definicji czynów zabronionych i usunięcie z przepisów nieściśłości². Z tego okresu pochodzi też łacińska paremia *nullum crimen, nulla poena sine lege*, za której twórcę uważa się niemieckiego prawnika i uczonego Anselma von Feuerbacha. Wprowadzone zmiany dotyczyły jednak gwarancji procesowych obowiązujących w krajowym porządku prawnym. Niniejsze opracowanie jest próbą odpowiedzi na pytanie: czy takie rozumienie zasady *nullum crimen* zbiega się z gwarancją procesową zapewnioną przez międzynarodowe prawo karne?

Opracowanie obejmuje rozwój zasady *nullum crimen* na poziomie prawa międzynarodowego i dotyczy wyłącznie ciężkich zbrodni międzynarodowych, wśród których omówiono: zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie ludobójstwa oraz zbrodnie agresji. Celem opracowania jest analiza orzecznictwa międzynarodowych trybunałów karnych i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

---

* mgr, doktorantka w Katedrze Prawa Międzynarodowego Publicznego i Prawa Europejskiego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Śląski.

¹ Wielka Karta Swobód z 1215 roku. The National Archives. Records of the Duchy of Lancaster. London DL 10/71. Przekład w języku polskim: H. WEJS, W. WITKOWSKI: *Pomniki praw człowieka w historii*. W: *Księga jubileuszowa Rzecznika Praw Obywatelskich*. Red. M. ZUBIK. T. 1. Warszawa 2008, s. 30–38.

² C. KRESS: *Nulla Poena, Nullum Crimen Sine Lege*. W: *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford 2010, nr 854, § 1–4.

w zakresie zasady legalności oraz sprecyzowanie zakresu zastosowania powyższej zasady w międzynarodowym prawie karnym.

Prawomiędzynarodowe podstawy zasady legalności

Jedną z cech charakterystycznych prawa międzynarodowego jest brak wspólnego organu legislacyjnego, odpowiedzialnego za tworzenie źródeł prawa, zaś w stosunkach międzynarodowych dochodzi do sporów, w których strony zaangażowane kwestionują obowiązywanie norm³. Należy mieć na względzie, iż prawo międzynarodowe nie ma ściśle określonego katalogu źródeł prawa⁴. Za wskazówkę w tym zakresie służy art. 38 Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości⁵, który wymienia podstawy orzekania tegoż Trybunału. Norma ta poddawana jest jednak krytyce przede wszystkim z uwagi na jej niekompletność, gdyż nie uwzględnia innych możliwych źródeł prawa międzynarodowego, w tym aktów jednostronnych czy uchwał organizacji międzynarodowych⁶. Ponadto, art. 38 Statutu MTS zawiera również pomocnicze środki ustalania norm prawnych, odwołując się do orzecznictwa i doktryny⁷. W kontekście zasady *nullum crimen* należy zaznaczyć, że art. 21 Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego upoważnia ten organ do stosowania zbliżonych podstaw orzekania. Odnosząc się do zasady legalności, już Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej zwrócił na nią uwagę w orzeczeniu Consistency of Certain Danzig Legislative Decrees z dnia 4 grudnia 1935 roku, stwierdzając, że prawo karne nie może być stosowane *per analogiam*⁸. Zasada legalności znajduje swój wyraz w wielu aktach prawa międzynarodowego, które jednolicie ją regulują, stanowiąc, że nikt nie może zostać skazany za czyn, który nie był zabroniony w chwili jego popełnienia⁹. Przykładem jest Międzynarodo-

---

³ Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States of America (Merits). Wyrok MTS z dnia 27.06.1986 r. I.C.J. Reports 1986, § 43.

⁴ M. STĘPIEŃ: *Pozytywny niepozytywizm prawa międzynarodowego publicznego*. W: *Pozytywizm prawniczy i szkoła prawa natury: tradycje sporu i jego współczesne implikacje*. Red. Ł. MACHAJ, P. KACZMAREK. Wrocław 2010, s. 139–148.

⁵ Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą, San Francisco, 26.06.1945 r. Dz.U. z 1947, nr 23, poz. 90 ze zm.

⁶ W. CZAPLIŃSKI, A. WYROZUMSKA: *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*. Warszawa 2014, s. 34.

⁷ R. WOLFRUM: *Sources of International Law*. W: *Max Planck Encyclopedia of...*, nr 1471; zob też: J. KAMMERHOFER: *Uncertainty in the Formal Sources of International Law and Some of Its Problems*. "European Journal of International Law" 2004, no. 3, s. 523–553.

⁸ *Consistency of Certain Danzig Legislative Decrees with the Constitution of the Free City*. Opinia doradcza STSM z dnia 4.12.1935 r. Series A./B, no. 65, s. 51.

⁹ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku. UN Doc. A/RES/3/217A, Art. 11; II Protokół Dodatkowy do I–IV Konwencji Genewskich z 1949 roku, Genewa, 8.06.1977 r.

wy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 roku¹⁰, który został podpisany i ratyfikowany przez zdecydowaną większość państw, ma zatem charakter uniwersalny. Nie można pominąć też sfery prawa europejskiego i art. 49 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, w której wyrażono zasadę legalności¹¹.

W tej części omówiona zostanie ewolucja zasady legalności w prawie międzynarodowym, poczynając od dorobku Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze, przez orzecznictwo trybunałów karnych *ad hoc* i Międzynarodowego Trybunału Karnego. Nie bez wpływu dla rozwoju omawianej zasady pozostają również wskazówki wypracowane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka.

Karta Międzynarodowego Trybunału Wojskowego i jego orzecznictwo

Zasada *nullum crimen* bezsprzecznie wywodzi się z krajowych systemów prawnych, zaś rzeczywista potrzeba jej wprowadzenia do prawa międzynarodowego pojawiła się jako następstwo II wojny światowej¹². Mimo, że już wcześniej dostrzegalne były próby pociągnięcia do odpowiedzialności międzynarodowej jednostki¹³, dopiero porozumienie londyńskie z 8 sierpnia 1945 roku wraz z Kartą Międzynarodowego Trybunału Wojskowego (MTW) dały asumpt do rozwoju międzynarodowego prawa karnego¹⁴. Art. VI Karty MTW stanowił, iż odpowiedzialność osobistą ponoszą jednostki, które dopuściły się: zbrodni przeciwko pokojowi, zbrodni wojennych lub zbrodni przeciwko ludzkości.

Ostatecznie MTW rozpatrzył sprawy tylko 22 najwyższych funkcjonariuszy III Rzeszy i wydał 12 wyroków skazujących na karę śmierci, 7 wyroków skazujących na karę pozbawienia wolności, a 3 uniewinniające. Niemniej, zasady odpowiedzialności karnej wypracowane przez MTW stanowią po dziś dzień trzon międzynarodowego prawa karnego, zostały bowiem potwierdzone w Rezolucji Zgromadzenia

Dz.U. z 1992, nr 41, poz. 175, art. 6 (c); Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Rzym, 4.11.1950 r. Dz.U. z 1993, nr 61, poz. 284, art. 7; Amerykańska Konwencja Praw Człowieka, San José, 22.11.1969 r., art. 9.

¹⁰ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Nowy Jork, 19.12.1966 r. Dz.U. z 1977, nr 38, poz. 167.

¹¹ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Strasburg, 26.10.2012 r. Dz. Urz. UE C 326/391.

¹² A. CASSESE, P. GAETA: *Cassese's International Criminal Law*. Oxford 2013, s. 24–25.

¹³ Wśród nich: proces von Hagenbacha w 1474 roku. Zob także: *Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code)*, 24.04.1863 r. W: D. SCHINDLER, J. TOMAN: *The Laws of Armed Conflicts*. Dordrecht–Genewa 1988, s. 3–23.

¹⁴ Porozumienie pomiędzy Rządem Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Rządem Stanów Zjednoczonych Ameryki, Rządem Tymczasowym Republiki Francuskiej i Rządem Socjalistycznych Republik Radzieckich w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, oraz Karta Międzynarodowego Trybunału Wojskowego, Londyn, 8.08.1945 r. Dz.U. z 1947, nr 63, poz. 367 (Karta MTW); Zob. także: T. CYPRIAN, J. SAWICKI: *Walka o zasady norymberskie (1945–1955)*. Warszawa 1956, s. 19.

Ogólnego ONZ nr 95 (I) z dnia 11 grudnia 1946 roku¹⁵. Wśród zasad wyróżnionych przez MTW, szczególną uwagę należy zwrócić na dwie. Po pierwsze, z odpowiedzialności karnej w świetle prawa międzynarodowego nie zwalnia jednostki okoliczność, iż prawo wewnętrzne nie przewiduje kary za jej popełnienie. Po drugie, za zbrodnie międzynarodowe oficjalnie uznano: zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko pokojowi oraz zbrodnie przeciwko ludzkości, co z perspektywy zasady legalności ma fundamentalne znaczenie, albowiem wreszcie usunięto niepewność co do odpowiedzialności za te czyny. Zasady norymberskie stały się oficjalnie zasadami prawa międzynarodowego w 1950 roku, kiedy to Komisja Prawa Międzynarodowego przedstawiła je na forum Zgromadzenia Ogólnego¹⁶, zaś w kolejnych latach inkorporowano je do wielu traktatów¹⁷.

Podczas procesów norymberskich obrońcy oskarżonych podnosili zasadniczy zarzut, iż czyny określone w Karcie MTW nie były *tempore criminis* uznawane za zbrodnie międzynarodowe¹⁸, a sam Trybunał stanowiął sąd wygranych nad przegranymi¹⁹. Wskazywano, iż zasada *nullum crimen sine lege* jest podstawowym założeniem zarówno krajowego, jak i międzynarodowego systemu prawa. Podnoszono, że *ex post facto* karanie jest niezgodne z systemami prawnymi wszystkich narodów cywilizowanych, zaś zbrodnie międzynarodowe objęte jurysdykcją MTW nie były uprzednio zdefiniowane ani zagrożone sankcją karną²⁰. W odpowiedzi na stawiany przez obrońców zarzut, lord Hartley Shawcross, brytyjski oskarżyciel przed MTW, w swej przemowie początkowej stwierdził, że nie można mówić o złamaniu zakazu retroaktywności, a w konsekwencji zasady *nullum crimen sine lege*, gdyż Karta MTW stwarzała podstawę pociągnięcia do odpowiedzialności wyłącznie za zbrodnie już rozpoznane przez prawo pozytywne, wypełniając jedynie lukę w międzynarodowej procedurze karnej, w której brakowało tylko organu kompetentnego do osądzenia zbrodniarzy międzynarodowych²¹. MTW w wyroku z 1 października 1946 roku rozwinął powyższe wnioski, stwierdzając, że nie można mówić o złamaniu jakiegokolwiek normy, która zakazywałaby retroaktywności²². Trybunał

¹⁵ Affirmation of the Principles of International Law recognized by the Charter of the Nürnberg Tribunal. 11.12.1946 r. A/RES/95.

¹⁶ Formulation of the Principles Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, 21.11.1947 r. A/RES/177.

¹⁷ Por. J. NOWAKOWSKA-MAŁUSECKA: *Odpowiedzialność za zbrodnie popełnione w byłej Jugosławii i Rwandzie*. Katowice 2000, s. 21 i tamże wymienione traktaty.

¹⁸ L. GARDOCKI: *Przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne*. W: *Przestępstwa przeciwko państwu i dobrom zbiorowym*. T. 8. Red. L. GARDOCKI. Warszawa 2013, s. 14.

¹⁹ K. SELLARS: *Imperfect Justice at Nuremberg and Tokyo*. "European Journal of International Law" 2011, vol. 21, no. 4, s. 1085–1102.

²⁰ MTW: *France and others v Göring (Hermann) and others*. Wyrok MTW z dnia 1.10.1946 r. 22 IMT 203. Oxford Reports on International Law, F5.

²¹ M.Ch. BASSIOUNI: *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*. The Hague 1999, s. 155.

²² MTW: *France and others v Göring (Hermann) and others...*, § 444.

zakreślił znaczenie zasady legalności jako ogólnej zasady wymiaru sprawiedliwości, pozwalającej na karanie zbrodni, co prawda nieprzewidzianych *tempore criminis* przez prawo pozytywne, ale ogólne poczucie sprawiedliwości nakazywałoby, aby nie pozostawiać tych zbrodni i osób, które się ich dopuściły, nieukaranymi²³. Prawo bowiem musi karać za czyny, które krzywdzą nie tylko same ofiary, ale społeczeństwo jako całość, nawet jeśli zachowania te nie były *explicite* zakazane w czasie ich popełnienia²⁴. MTW, a za nim także Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu, przyjął zatem poszerzone rozumienie zasady legalności, z powołaniem na ogólne poczucie sprawiedliwości²⁵.

Łatwo dostrzec, iż zasada ta w swoim ściśle pozytywistycznym wymiarze na gruncie prawa międzynarodowego nie była dalece rozwinięta. Trzeba mieć jednak na względzie, iż rozwiązania przyjęte w następstwie II wojny światowej były rewolucyjne²⁶. Współcześnie nie budzi już jednak wątpliwości stwierdzenie, iż pozytywizm w czasie II wojny światowej poniósł dramatyczną klęskę²⁷. Ustawodawstwo III Rzeszy, jakkolwiek niesprawiedliwe, było z formalnego punktu widzenia zgodne z prawem, co w konsekwencji uniemożliwiało pozbawienie go przymiotu legalności²⁸. Próbę rozwiązania powyższego problemu przedstawił Gustaw Radbruch, niemiecki filozof i prawnik, który zaproponował formułę (od jego nazwiska nazwaną formułą Radbrucha) stanowiącą o wyłączeniu obowiązywania prawa rażąco niesprawiedliwego (*lex iniustissima non est lex*)²⁹. Zgodnie z tą definicją, należy po pierwsze odmówić stosowania prawa rażąco sprzecznego z zasadami sprawiedliwości (tzw. teza o rażącej sprzeczności). Radbruch porównał prawo do rozkazu wojskowego, stwierdzając: „Dla żołnierza rozkaz znaczy rozkaz. Prawnik zaś powiada: prawo znaczy prawo. Wojskowy obowiązek posłuszeństwa ustaje, gdy tylko okaże się, że rozkaz wydano w zamiarach przestępczych lub z nadużyciem prawa”³⁰. Podkreślił jednocześnie, że mogą istnieć normy o takim stopniu niesprawiedliwości i szkodliwości społecznej, że należy im odmówić przymiotu stosowalności. Druga teza, o braku charakteru prawnego, stanowi o niemożności przypisania mocy wiążącej normom, ustanowionym z rażąco naganną motywacją³¹. Ponadto, skrajny pozytywizm skutkuje niemożliwością stawienia przez prawników oporu wobec nieludzkich ustaw wydawanych

²³ MTW: France and others v Göring (Hermann) and others... § 235; zob.: S. LAMB: *Nullum Crimen...*, s. 735–736.

²⁴ A. CASSESE: *The Oxford Companion to International Criminal Justice*. Oxford 2009, s. 439.

²⁵ MTW: USA and others v. Araki (Sadao) and others. Wyrok MTW z dnia 12.11.1948 r. W: *The Tokyo War Crimes Trial*. Ed. J. PRITCHARD, S.M. ZAIDE. New York 2004, s. 36.

²⁶ K. AMBOS: *Treatise on International Criminal Law*. Vol. 1: *The Road from Early Prosecutions of War Crimes to the Creation of the ICC*. Oxford 2010, s. 3.

²⁷ J. ZAJĄDŁO: *Formuła Gesetz und Recht*. „Ius et Lex” 2002, nr 1, s. 37–49.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ G. RADBRUCH: *Ustawowe bezprawie i ponadustawowe prawo*. W: *Współczesna teoria i filozofia prawa na zachodzie Europy*. Red. K. PŁESZKA, J. SARKOWICZ, J. STELMACH. Kraków 1985, s. 244–254.

³⁰ G. RADBRUCH: *Pięć minut filozofii prawa*. W: *Współczesna teoria i filozofia prawa...*, s. 241–243.

³¹ *Ibidem*.

przez prawodawcę (tzw. teza o bezbronności środowisk prawniczych)³². W efekcie, możliwym było zdelegalizowanie wynaturzeń hitlerowskiego systemu *ex tunc*.

Procesy zakończone w Norymberdze oraz w Tokio nie oznaczały jednak zaprzestania ścigania zbrodniarzy z czasów II wojny światowej, albowiem wielu podejrzanych stanęło przed sądami krajowymi zgodnie z jurysdykcją terytorialną³³. Podstawą dla sądenia podejrzanych była Ustawa nr 10 Sojuszniczej Rady Kontroli nad Niemcami o karaniu osób winnych zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko pokojowi i zbrodni przeciwko ludzkości z dnia 20 grudnia 1945 roku, na podstawie której osądzono łącznie około 21 tysięcy osób. W odniesieniu do zasady legalności sądy te dochodziły do rezultatów zbieżnych z rozstrzygnięciami obu międzynarodowych trybunałów wojskowych, jednak można zaobserwować istotne różnice w podejmowanych uzasadnieniach. W jednej ze spraw amerykański Trybunał Wojskowy z siedzibą w Norymberdze orzekł, że zasada *nullum crimen* nie stanowi ani prawnej, ani moralnej bariery dla osądenia zbrodniarzy nazistowskich, zaś sprawcy powinni byli liczyć się z bezprawnością swoich zachowań³⁴. Na szczególną uwagę zasługuje sprawa Einsatzgruppen, w której Trybunał przyznał zasadzie legalności moc obowiązującą w większości systemów prawnych narodów cywilizowanych. Bynajmniej nie oznacza to, że powyższa zasada ogranicza się wyłącznie do prawa spisane go, gdyż o jej realizacji można mówić również w nawiązaniu do prawa zwyczajowego czy precedensowego³⁵. Nikt bowiem nie może zostać zwolnionym z odpowiedzialności karnej za popełnienie morderstwa, argumentując, że zbrodnia ta nie była *tempore criminis* zabroniona przez prawo spisane. Zasada *nullum crimen sine lege scripta* na gruncie prawa międzynarodowego rozumiana jest więc szerzej niż w prawie wewnętrznym, gdyż odnosi się także do prawa zwyczajowego, które ze swej natury nie jest prawem spisanim, a jedynie wyrazem praktyki państw, uznanej za obowiązujące prawo (*opinio iuris sive necessitatis*).

Trybunały karne ad hoc

Potrzeba stworzenia Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii (MTKJ) pojawiła się na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Wówczas to krwawe wydarzenia, których dopuszczano się na terytorium byłej Jugosławii,

³² M. LUBERTOWICZ: *Lex Iniustissima Non Est Lex. Formuła Radbrucha jako alternatywa dla międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka*. „Studia Erasmiana Wratislaviensa” 2010, t. 4, s. 361–378.

³³ Ustawa nr 10 Sojuszniczej Rady Kontroli nad Niemcami O karaniu osób winnych zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko pokojowi i zbrodni przeciwko ludzkości z dnia 20 grudnia 1945 roku. Official Gazette Control Council for Germany 50–55 (1946).

³⁴ Nuremberg Military Tribunals: *Trials of War Crimes Before Nurnberg Military Tribunals under Control Council Law no. 10*. Washington 1951. *The Justice case*, vol. 3, s. 974–979.

³⁵ Nuremberg Military Tribunals: *Trials of War Crimes Before Nurnberg Military Tribunals under Control Council Law no. 10*. Washington 1951. *Einsatzgruppen case*, vol. 4, s. 459.

w tym poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego, takie jak: czystki etniczne, masowe morderstwa, przymusowe przesiedlenia ludności cywilnej, zbiorowe gwałty, tortury, przetrzymywanie i ataki przeprowadzane na ludności cywilnej, nie mogły pozostać bez odpowiedzi społeczności międzynarodowej. Celem pociągnięcia do odpowiedzialności sprawców zbrodni popełnionych w byłej Jugosławii, Rada Bezpieczeństwa ONZ dnia 25 maja 1993 roku przyjęła rezolucję nr 827, mocą której powołano pierwszy międzynarodowy trybunał karny *ad hoc*³⁶. Uzasadnieniem dla takiego działania było poważne zagrożenie dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, zgodnie z postanowieniami Karty NZ.

Podobnie postąpiono w związku z konfliktem toczącym się na terytorium Rwandy pomiędzy plemionami Hutu i Tutsi w 1994 roku. Rezolucją Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 955 z dnia 8 listopada 1994 roku utworzono Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy (MTKR), której załącznikiem był Statut MTKR³⁷. Trybunał ten został powołany dla osądzenia osób odpowiedzialnych za popełnienie zbrodni międzynarodowych, w tym zbrodni ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości i innych poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego, których dopuszczono się w okresie od 1 stycznia 1994 roku do 31 grudnia 1994 roku na terytorium Rwandy. Podstawę prawną utworzenia MTKR stanowił, podobnie jak w przypadku MTKJ, rozdział VII Karty Narodów Zjednoczonych, jednak z wnioskiem o powołanie Trybunału wystąpił rząd Rwandy. W chwili obecnej prace obu trybunałów *ad hoc* dobiegają końca, a ich funkcjonowanie jest uzależnione od decyzji Rady Bezpieczeństwa³⁸.

Konstrukcja statutów obu trybunałów *ad hoc* pozwala na stwierdzenie, iż międzynarodowe prawo karne od czasów II wojny światowej uległo znaczącemu rozwojowi. Dokumenty te bowiem szczegółowo wymieniają nie tylko zbrodnie międzynarodowe, za które przewidziana jest odpowiedzialność karna, ale również terytorium i czas, w których do powyższych zbrodni doszło.

Analiza zasady *nullum crimen* dokonana przez MTKJ musiała oprzeć się na dwóch aspektach: samej podstawie prawnej utworzenia Trybunału oraz jurysdykcji *ratione materiae*. Od początku powołania Trybunału poddawano w wątpliwość taką ewentualność z uwagi na możliwość rozszerzającej wykładni samej rezolucji Rady Bezpieczeństwa oraz jej ekstraordynaryjny charakter³⁹. Rada Bezpieczeństwa nigdy wcześniej nie przyjęła aktu przewidującego powołanie trybunału karnego i to bez zgody zainteresowanego państwa. Takie działanie zmierzało bowiem do konieczności zrezygnowania przez państwa zaangażowane w konflikt z krajowej jurysdykcji karnej. Sytuacja w tym okresie na terytorium byłej Jugosławii była jed-

³⁶ Rada Bezpieczeństwa ONZ: Resolution 808 (1993), 22.02.1993 r. UN Doc. S/RES/808 (1993).

³⁷ Rada Bezpieczeństwa ONZ: Resolution 955 (1994), 8.11.1994 r. UN Doc. S/RES/955 (1994).

³⁸ Rada Bezpieczeństwa ONZ: Resolution 1966 (2010), 22.12.2010 r. UN Doc. S/RES/1966 (2010).

³⁹ F. POCAR: *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*. W: *Max Planck Encyclopedia of...*, nr 44, § 4.

nak na tyle poważna, że uzyskanie zgody zainteresowanych państw byłoby co najmniej utrudnione, zaś waga zbrodni popełnionych na tym obszarze stanowiła wystarczające zagrożenie dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa⁴⁰.

Przechodząc do kompetencji *ratione materiae*, jurysdykcja MTKJ objęła: ciężkie naruszenia I-IV konwencji genewskich z 1949 roku, zbrodnie wojenne, zbrodnię ludobójstwa oraz zbrodnie przeciwko ludzkości. Sekretarz Generalny ONZ w swoim raporcie dotyczącym rezolucji nr 808 z 1993 roku odwołał się wprost do zasady legalności, stwierdzając, iż opiera się ona na wyraźnych zakazach i pewności prawa⁴¹. Sekretarz Generalny wezwał do ograniczenia jurysdykcji MTKJ wyłącznie do tych czynów „które bez cienia wątpliwości stanowią część międzynarodowego prawa zwyczajowego”⁴². Dostrzec zatem można rolę, jaką odgrywa międzynarodowe prawo zwyczajowe w kontekście zasady *nullum crimen*, gdyż pozwala na wypełnienie luki w zakresie ochrony przed zbrodniami o charakterze ogólnoludzkim⁴³.

MTKJ dokonał obszernej wykładni zasady legalności. Odniósł się do niej między innymi w sprawie Tadića, w której odpowiedzialność oskarżonego została oparta na art. 3 wspólnym dla Konwencji genewskich z 1949 roku. Trybunał stwierdził wówczas, iż uregulowania tam zawarte mają charakter zwyczajowy, albowiem odnoszą się do zachowań, które bez wątplenia są czynami zabronionymi, takimi jak morderstwa czy tortury⁴⁴. Zatem nikt, kto dopuścił się takich czynów, nie może skutecznie podnosić zarzutu naruszenia zakazu *lex retro non agit* oraz braku świadomości o przestępczym charakterze opisanych czynów. Zasada *nullum crimen* została ukształtowana tylko po to, aby chronić jednostki przed skazaniem za czyn, który nie stanowił przestępstwa w chwili jego popełnienia, a jednostka *tempore criminis* w sposób uzasadniony nie wiedziała i nie mogła wiedzieć, że czyn ten jest zabroniony⁴⁵. Ponadto Trybunał stwierdził, że indywidualna odpowiedzialność karna na gruncie prawa międzynarodowego nie może być wyłączona tylko z tego powodu, że nie ma żadnej normy traktatowej zakazującej określonego zachowania⁴⁶. W wyroku w sprawie Jelisića z dnia 14 grudnia 1999 roku MTKJ orzekł, nawiązując do zbrodni ludobójstwa, że za zbrodnię tę można uznać tylko czyn, który bez cienia wątpliwości jest zakazany przez międzynarodowe prawo zwyczajowe⁴⁷. Trybunał jednocześnie wyczerpująco opisał, dlaczego normy regulujące odpowiedzialność

---

⁴⁰ Rada Bezpieczeństwa ONZ: Report of the Secretary-General Pursuant to Paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), 3.05.1993 r. UN Doc. S/25704, § 18–30.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem; zob też.: S. LAMB: *Nullum Crimen...*, s. 742–743.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Prosecutor v. Tadić. Decision on the defence motion on jurisdiction of 10 August 1995 of International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia, IT-94-1, § 65–74.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Prosecutor v. Tadić. Decision on the defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction of 2 October 1995 of ICTY, IT-94-1, § 128.

⁴⁷ Prosecutor v. Jelisić. Wyrok MTKJ z dnia 14.12.1999 r. IT-95-10, § 61.

karną za zbrodnię ludobójstwa mają charakter zwyczajowy. Do podobnych konkluzji doszedł MTKR, opierając swój wyrok w sprawie Akayesu z dnia 2 września 1998 roku na takich normach prawa międzynarodowego, które bez cienia wątpliwości stały się zwyczajem międzynarodowym⁴⁸.

W działalności trybunałów *ad hoc* można zaobserwować swoiste następstwo myśli MTW, polegające na odwołaniu się do takich zbrodni, które są niewątpliwie prawem zwyczajowym. MTKJ i MTKR precyzyjniej określiły jednak zakres norm zaliczanych do międzynarodowego prawa zwyczajowego, obejmujących odpowiedzialność karną jednostek za zbrodnie międzynarodowe. Taki rezultat można przypisać szerszemu uregulowaniu materii prawa zwyczajowego oraz rozwojowi międzynarodowego prawa karnego. Im bowiem bardziej haniebny i brutalny jest dany czyn, tym trybunały bardziej będą skłonne do uznania go za pogwałcenie nie tylko norm moralnych, ale zwłaszcza pozytywnej normy prawa zwyczajowego⁴⁹. Ponadto, już wówczas dużo łatwiej było obu trybunałom uzasadnić kwalifikację prawną zbrodni międzynarodowej, gdyż źródła zawierające w tym zakresie wskazówki stały się powszechnie dostępne⁵⁰. Wśród nich znajdują się między innymi: porozumienia międzynarodowe, orzecznictwo trybunałów międzynarodowych, akty powstające w ramach organizacji międzynarodowych czy nawet normy prawa krajowego⁵¹.

Międzynarodowy Trybunał Karny

Utworzenie MTK określane jest w literaturze ukoronowaniem rozwoju międzynarodowego prawa karnego⁵². Propozycje utworzenia stałego międzynarodowego sądu i kodeksu karnego zgłaszano już od czasów dwudziestolecia międzywojennego, jednak były sukcesywnie odrzucane z uwagi na ich przedwczesność oraz możliwość naruszenia zasady *nullum crimen*⁵³. Po II wojnie światowej próby powołania międzynarodowego trybunału karnego były hamowane między innymi poprzez silny sprzeciw stałych członków Rady Bezpieczeństwa⁵⁴. Intensyfikacja prac nastąpiła dopiero po zakończeniu zimnej wojny oraz wskutek krwawych wydarzeń na terytorium byłej Jugosławii i Rwandy. Powyższe dały asumpt do sfinalizowania prac nad powołaniem pierwszego w dziejach prawa stałego międzynarodowego

⁴⁸ Prosecutor v. J.P. Akayesu. Wyrok MTKR z dnia 2.09.1998 r. ICTR-96-4, § 605.

⁴⁹ S. LAMB: *Nullum Crimen...*, s. 746.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² M.Ch. BASSIOUNI: *The ICC – Quo Vadis?* "Journal of International Criminal Justice" 2006, vol. 4, no. 421, s. 421–427.

⁵³ M. PŁACHTA: *Międzynarodowy Trybunał Karny*. T. 1. Kraków 2004, s. 56.

⁵⁴ J. WINTERDYK: *The International Criminal Court. A Brief History*. "LawNow" 2006–2007, vol. 31, no. 45.

trybunału karnego⁵⁵. W 1994 roku Komisja Prawa Międzynarodowego opracowała projekt Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, który został następnie przedłożony Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ⁵⁶. Projekt ten w art. 20 zawierał katalog zbrodni międzynarodowych, które miały być objęte jurysdykcją przyszłego MTK. Wśród nich znalazły się: zbrodnia ludobójstwa (a), zbrodnia agresji (b), poważne naruszenia praw i zwyczajów wojennych (c), zbrodnie przeciwko ludzkości (d) oraz zbrodnie określone we właściwym traktacie, wymienione w załączniku nr 2 do projektu⁵⁷, które w określonych okolicznościach mogły być uznane za zbrodnie międzynarodowe (e). Do ostatnich zaliczano między innymi: tortury, branie zakładników, uprowadzenia czy handel ludźmi. Omawiany projekt Komisji Prawa Międzynarodowego w art. 39 odnosił się wprost do zasady legalności, zakazując karania za zbrodnie wymienione w punktach (a)-(d), jeśli rozpatrywany czyn nie stanowił zbrodni międzynarodowej w chwili jego popełnienia. Wprowadzono również niedopuszczalność skazania za zbrodnie wymienione w punkcie (e), gdy właściwy traktat nie miał *tempore criminis* zastosowania do rozpatrywanego czynu. Wydaje się jednak, iż rozwiązanie zaproponowane przez Komisję Prawa Międzynarodowego było zbyt ogólne, a samo sporządzenie katalogu zbrodni międzynarodowych okazało się niewystarczające. Dla pełnej realizacji zasady *nullum crimen* niezbędne stało się przede wszystkim opracowanie znamion poszczególnych zbrodni⁵⁸. Ponadto, w sprzeczności z zasadą legalności stał zwłaszcza punkt (e) art. 20 projektu Statutu MTK, dopuszczający karalność za czyny, które dopiero w określonych okolicznościach mogły zostać uznane za zbrodnie międzynarodowe. Komitet *ad hoc* powołany w ramach Zgromadzenia Ogólnego ONZ skrytykował propozycję Komisji Prawa Międzynarodowego dotyczącą art. 20 (e) oraz art. 39 (b) projektu Statutu MTK, zasada legalności wymagała bowiem, aby czyny zakazane były wprost wymienione i opisane w akcie przewidującym za nie odpowiedzialność karną⁵⁹. Prace nad stworzeniem trybunału sfinalizowano na Konferencji Dy-

⁵⁵ A. CASSESE, P. GAETA, J.R.W.D. JONES: *The Rome Statute of the International Criminal Court – A Commentary*. Vol. 1. Oxford 2002, s. 10.

⁵⁶ Komisja Prawa Międzynarodowego: *Draft Statute of International Criminal Court with Commentaries*, Yearbook of International Law Commission 1994, vol. II, Part Two, § 91 i nast.

⁵⁷ M.in.: I–IV Konwencje genewskie z 12 sierpnia 1949 roku, Dz.U. z 1956, nr 38, poz. 171; I Protokół dodatkowy do I–IV Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z dnia 8 czerwca 1977 roku, Dz.U. z 1992, nr 41, poz. 175; Konwencja o zwalczaniu bezprawnych czynów skierowanych przeciwko bezpieczeństwu lotnictwa cywilnego z dnia 23 września 1971 roku, Dz.U. z 1976, nr 8, poz. 37; Międzynarodowa konwencja o zwalczaniu i karaniu zbrodni apartheidu z dnia 30 listopada 1973 roku, Dz.U. z 1976, nr 32, poz. 186.

⁵⁸ Report of the Ad Hoc Committee on the Establishment of an International Criminal Court, 6.09.1995 r. Fiftieth Session, Supplement No. 22 (A/50/22) na temat tworzenia definicji zbrodni międzynarodowej; G. WERLE, F. JESSERGER: *Principles of International Criminal Law*. Vol. 2. Oxford 2014, s. 168–176.

⁵⁹ Report of the Ad Hoc Committee..., § 171.

plomatycznej Pełnomocników Rządów, dotyczącej powołania Międzynarodowego Trybunału Karnego w Rzymie dnia 17 lipca 1998 roku⁶⁰.

Zbrodnie międzynarodowe objęte jurysdykcją Trybunału zostały wymienione w Statucie MTK. Należą do nich: zbrodnia ludobójstwa, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne i zbrodnia agresji. Statut MTK szczegółowo opisuje znamiona poszczególnych zbrodni, które są uzupełniane przez elementy definicji zbrodni⁶¹. Nowością na gruncie międzynarodowego prawa karnego, wprowadzoną Statutem MTK, jest określenie prawa właściwego dla Trybunału, którym w pierwszej kolejności jest: statut, elementy definicji zbrodni oraz reguły procesowe i dowodowe⁶². Następnie Trybunał stosuje odpowiednie traktaty oraz zasady i reguły prawa międzynarodowego, łącznie z uznanymi zasadami międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych, zaś w razie braku powyższych, ogólne zasady prawa wyinterpretowane przez MTK z praw krajowych. Mocą art. 21 ust. 2 Statutu dopuszczono możliwość posługiwania się przez Trybunał zasadami i regułami wyinterpretowanymi w poprzednich orzeczeniach. Ust. 3 tego artykułu stwarza dla Trybunału obowiązek poszanowania praw człowieka uznanych przez społeczność międzynarodową oraz zakaz różnicowania ze względu na płeć, wiek, rasę, kolor skóry, język, religię lub wierzenia, przekonania polityczne, pochodzenie narodowe, etniczne lub społeczne, majątek, urodzenie lub inny status.

Zasada legalności została uregulowana w art. 22 Statutu MTK, który stanowi: „nikt nie może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej na podstawie niniejszego Statutu, jeżeli jego czyn w chwili popełnienia nie stanowił zbrodni podlegającej jurysdykcji Trybunału”. Ponadto, Statut MTK wprowadza zakaz analogii oraz zasadę *in dubio pro reo*. Jednocześnie zastrzeżono możliwość „uznania jakiegokolwiek zachowania za przestępstwo na podstawie prawa międzynarodowego, niezależnie od niniejszego Statutu” (art. 22 ust. 3 Statutu MTK).

Orzecznictwo MTK tylko w niewielkim stopniu dokonało interpretacji zasady legalności. W sprawie Lubangi, oskarżonego o rekrutowanie dzieci jako żołnierzy, obrona podniosła zarzut naruszenia powyższej zasady⁶³. Stwierdzono, że to na prokuratorze ciąży obowiązek wykazania występowania u oskarżonego świadomości o istnieniu zakazu rekrutowania i wykorzystywania dzieci jako żołnierzy, jak również, że oskarżony mógł przewidzieć, iż takie zachowanie miało *tempore criminis* charakter zbrodniczy, co byłoby podstawą pociągnięcia go do odpowiedzial-

⁶⁰ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. Dz.U. z 2003, nr 78, poz. 708.

⁶¹ Międzynarodowy Trybunał Karny: Elements of Crimes, 9.09.2002 r. Official Records of the Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court, First session, New York, 3–10 September 200., ICC-ASP/1/3 (Part. II.B).

⁶² Zgromadzenie państw-stron Statutu MTK: Rules of Procedure and Evidence, 9.11.2002 r. Official Records of the Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court, First session, New York, 3–10 September 2002. ICC-ASP/1/3 (Part II-A).

⁶³ Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo. Wyrok MTK z dnia 14.03.2012 r. ICC-01/04/06.

ności⁶⁴. Prokurator, a za nim Trybunał, odwołał się do instytucji błędu co do prawa, zawartej w art. 32 ust. 2 Statutu MTK, która nie stanowi podstawy wyłączenia odpowiedzialności karnej⁶⁵.

Utworzenie MTK jest niewątpliwie ukoronowaniem rozwoju międzynarodowego prawa karnego, w którym ogólne poczucie sprawiedliwości, wynikające z okrucieństw popełnianych zbrodni międzynarodowych, stawiane jest na szali z prawami jednostki pociągniętej do odpowiedzialności za te naruszenia. Same gwarancje przysługujące oskarżonemu, w tym szczegółowe i spisane normy regulujące znamiona zbrodni międzynarodowych, zdają się realizować zasadę *nullum crimen* na tyle, na ile jest to możliwe w prawie międzynarodowym. Perspektywa prawno-międzynarodowa powinna zostać jednak uzupełniona o interpretację omawianej zasady w ujęciu regionalnym, w tym poprzez wskazówki zaproponowane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, czemu zostanie poświęcona ostatnia część pracy.

Europejski Trybunał Praw Człowieka

Zasada *nullum crimen* jest rozpatrywana nie tylko przez międzynarodowe trybunały karne. Z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC) również można wywieść pewne reguły interpretacyjne, pozwalające na określenie zakresu obowiązywania zasady legalności. Art. 7 ust. 1 Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 roku (EKPC) stanowi, że „nikt nie może być uznany za winnego popełnienia czynu polegającego na działaniu lub zaniechaniu działania, który według prawa wewnętrznego lub międzynarodowego nie stanowił czynu zagrożonego karą w czasie jego popełnienia. Nie będzie również wymierzona kara surowsza od tej, którą można było wymierzyć w czasie, gdy czyn zagrożony karą został popełniony”⁶⁶. Zaś ustęp 2 tego artykułu wprowadza dopuszczalność sądenia i karania osoby winnej określonego zachowania, „które w czasie popełnienia stanowiło czyn zagrożony karą według ogólnych zasad uznanych przez narody cywilizowane”. ETPC wypowiedział się na temat zasady *nullum crimen* w nawiązaniu do zbrodni wojennych⁶⁷ oraz zbrodni przeciwko ludzkości⁶⁸. Trybunał w sprawie Kononov przeciwko Łotwie stwierdził naruszenie art. 7 EKPC w stosunku do byłego żołnierza radzieckiego, który w czasie II wojny światowej kierował oddziałem partyzantów, pozbawiając życia dziewięcioro podejrzanych o kolaborację z Niemcami mieszkańców wioski usytuowanej na terytorium Łotwy. Kononov został skazany przed sądem krajowym za zbrodnię wojenną, zaś w rezul-

⁶⁴ Ibidem, § 294–296.

⁶⁵ Ibidem, § 297, 303.

⁶⁶ Europejska konwencja o ochronie praw człowieka, art. 7.

⁶⁷ Kononov przeciwko Łotwie. Wyrok ETPC z dnia 24.07.2008 r. 36376/04.

⁶⁸ Korbely przeciwko Węgrom. Wyrok ETPC z dnia 19.09.2008 r. 9174/02.

tacie bezskuteczności środków odwoławczych sprawa została przedłożona ETPC. Trybunał podjął się zweryfikowania popełnionych zbrodni pod kątem dostępności i przewidywalności prawa obowiązującego w czasie ich popełnienia. Zdaniem ETPC kryterium dostępności oznacza, że wiedza o przestępczym charakterze czynu była w czasie jego popełnienia wystarczająco powszechna⁶⁹. Kryterium przewidywalności z kolei odniósł Trybunał do istnienia *tempore criminis* definicji danego przestępstwa w prawie krajowym lub międzynarodowym⁷⁰. Podobnie ETPC orzekł w sprawie Korbely przeciwko Węgrom w odniesieniu do zbrodni przeciwko ludzkości⁷¹. W sprawie tej emerytowany oficer armii węgierskiej został oskarżony o rozstrzelanie osób uczestniczących w 1956 roku w powstaniu węgierskim, które złożyły broń.

Przedstawione powyżej sprawy przed ETPC stanowią ważny punkt odniesienia w procesie wykładni zasady legalności, dając wskazówki ku pełniejszej jej realizacji. ETPC bowiem wyraźnie wskazał, w jaki sposób oceniać, czy jednostka powinna była liczyć się z okolicznością, że dany czyn był w czasie jego popełnienia zakazany, jak również czy definicja tego czynu była wystarczająco dostępna. Oba te kryteria spełniają postulat przewidywalności i pewności prawa, co jest szczególnie istotne na gruncie prawa karnego.

Podsumowanie

Reasumując, zasada *nullum crimen* w prawie międzynarodowym *in principio* pokrywa się z jej rozumieniem w systemach krajowych, jednak jej realizacja musi uwzględniać specyfikę źródeł prawa międzynarodowego, wśród których znajduje się, ze swej natury niespisane, prawo zwyczajowe. Bezpośrednio po II wojnie światowej prawo traktatowe nie dawało wystarczających podstaw do osądzenia zbrodniarzy nazistowskich. Tę pozorną lukę wypełniono odwołaniem do ogólnego poczucia sprawiedliwości oraz prawa zwyczajowego, co pokazuje, jak znaczącą rolę odgrywają nie tylko umowy międzynarodowe, ale również inne źródła prawa międzynarodowego, w tym w tak szczególnej dziedzinie, jaką jest międzynarodowe prawo karne. Zasada legalności znalazła swoje miejsce znacznie później w wielu traktatach regulujących sferę ochrony praw człowieka, w tym również w umowach o charakterze uniwersalnym. Niewątpliwie stanowi ona gwarancję pewności i przewidywalności prawa oraz odgrywa podstawową rolę w zapewnieniu przestrzegania praw człowieka tam, gdzie dochodzi do największych okrucieństw.

⁶⁹ Ibidem, §114(b).

⁷⁰ Ibidem; zob. też: M. BALCERZAK: *Zasada nullum crimen sine lege w kontekście ścigania zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*. W: *Współczesne Problemy Praw Człowieka i Międzynarodowego Prawa Humanitarne*. Red. T. JASUDOWICZ, M. BALCERZAK, J. KAPELAŃSKA-PRĘGOWSKA. Toruń 2009, s. 444–454.

⁷¹ Korbely przeciwko Węgrom..., § 69–72.

Zasadnicza zmiana w zapewnieniu przestrzegania zasady legalności nastąpiła dopiero poprzez doprecyzowanie znamion zbrodni międzynarodowych oraz wskazanie podstaw orzekania właściwych dla każdego z międzynarodowych trybunałów karnych. Przyjęcie Statutu Rzymskiego stanowiło niewątpliwie miły krok dla międzynarodowego prawa karnego, w tym dla zasady legalności, w możliwie wysokim stopniu określono bowiem prawo właściwe i znamiona zbrodni. Należy mieć jednak świadomość, że w międzynarodowym prawie karnym zasada *nullum crimen sine lege* jest utrzymana tylko w ograniczonym zakresie, co nie oznacza dopuszczalności całkowitego od niej odejścia. Jakiegokolwiek braki zauważalne w procesie stosowania prawa powinny być sukcesywnie eliminowane.

SUMMARY

Principle *nullum crimen sine lege* in international law

The aim of this paper is to analyse the development of the principle *nullum crimen sine lege* in international law. The principle prevents from arbitrary sentence and is of a tremendous value for domestic legal system. The principle of legality can also be found in many international human rights treaties, among them in International Covenant on Civil and Political Rights of 19th December 1966. Undoubtedly, the principle is of the universal character. Discrepancies appear in international criminal law, since it has no closed list of its sources. Furthermore, unwritten customary international law is enlisted into the catalogue. This paper provides with historical overview upon the principle of legality, starting from Nuremberg Military Tribunals, through *ad hoc* international criminal tribunals, International Criminal Court. Last but not least, it presents actual developments achieved by the European Court of Human Rights in this field.